

تحلیلی بر کار زندانیان در نظام حقوقی ایران با نگاهی به اسناد بین المللی

اکبر لطفی عزیز - کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز
سمیه مرندی - کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز
جوادی جامی - کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز

چکیده

امروزه به کارگیری زندانیان با هدف اصلاح و تربیت و آماده نمودن این افراد برای بازگشت به آغوش جامعه می باشد. در این زمینه می بایست اقداماتی انجام شود تا این هدف مثبت تبدیل به بهره کشی از زندانیان نگردد. مداخله سیستم های قضایی و نیز نظارت کامل بر اماکن یا موسساتی که زندانیان در آن مشغول به کارند، جزء لاینفک سیاست به کار گماردن زندانیان است. در اکثر کشورهای جهان اعم از توسعه یافته و در حال توسعه، در طیف وسیعی از نیروی کار زندانیان استفاده می شود که در صورت مراعات قوانین کار زندانیان، هم نفع زندانی و نفع جامعه را به دنبال خواهد داشت. در برخی از جوامع، کار زندانی را تکلیف و در جوامع دیگر نیز حق زندانی می دانند. نگرش به این مقوله در کشورمان تلفیقی از حق و تکلیف می باشد.

واژگان کلیدی: کار، زندان، قانون کار، کار اجباری، اسناد بین المللی.

حاوی مطالبی بودند که از کار اجباری به عنوان مجازات استفاده می نمودند. همچنین احداث راهها، قنوات و فاضلابها در بسیاری از جوامع به وسیله زندانیان احداث می شد. محکومانی که مطابق قوانین چین محکوم به حبس می شدند، مجبور بودند در ساخت دیوار بزرگ چین شرکت کنند.

زمانی که اولین زندان های ایالتی در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم تأسیس شدند، مقرراتی برای کار زندانیان در سیستم تمامی زندانها برقرار شد. به عنوان مثال؛ زندان پنسیلوانیا با فلسفه انفرادی اش، سیستم کار در سلولهای انفرادی با چرخ نخ ریس، دستگاههای کوچک پارچه بافی و کفافی را پذیرفت (Goycelyn، 2006، p. 10).

در ایران باستان، نمونه هایی از کار اجباری زندانیان از قبیل تسطیح راهها و ایجاد جاده برای پادشاه توسط زندانیان به ثبت رسیده است. بعد از استقرار مشروطیت در ایران و تشکیل مجلس شورای ملی، قانون مجازات عمومی سال ۱۳۰۴ که با اقتباس از قانون

مقدمه
کار زندانیان از گذشته های بسیار دور وجود داشته است. سیستم های اولیه مجازات تماماً بر اساس مجازات و تنبیه بدنی، یا اعدام بوده است. این مجازاتها در آن زمان به لحاظ این که امکانات دولتی کمتری را نیاز داشت، منطقی به نظر می رسید. اما با توجه به این که دولتها با مرور زمان عهده دار خدمات عمومی شدند، لذا کار اجباری را در خدماتی که مربوط به دولت بود به زندانیان می سپردند. حتی در مواقعی، از کار زندانیان در فعالیت های تولیدی مانند نساجی و کشاورزی استفاده می نمودند. باید اذعان نمود که کار اجباری برای محکومین، بنا به دلایلی لازم بوده و کاملاً منصفانه می باشد. اگر بخواهیم به تاریخچه کار زندانیان بنگریم، متوجه خواهیم شد که، این نوع کار در زمان باستان نیز وجود داشته است. برای مثال قوانین سومری ها و قانون حمورابی

عامل موثری در بازپروری زندانیان مورد توجه قرار گرفت (همان، ص ۱۵۴).

در مجموع در عصر ما، اشتغال به کار زندانی به عنوان یکی از مسائل مهمی برای حرفه‌آموزی و نفوذ در زندانی برای ابراز ندامت و پشیمانی از عمل گذشته خود و آماده کردن زندانیان برای بازگشت به آغوش اجتماع مورد توجه اندیشمندان و قانونگذاران قرار گرفته است. استقرار نظم در زندان و همچنین جنبه‌های اقتصادی کار زندانیان از دیگر اهداف این مسأله می باشد. در صورتی که افراد مجرم در طول دوره محکومیت در زندان در شرایط ایده آل از نظر تغذیه و رفاه قرار داشته باشند، علی‌رغم این که این وضعیت با عدالت ناسازگار است اما ممکن است که مجرمین هراس لازم را از زندان نداشته و حتی مرتکب جرمی شوند که بتوانند دوباره دوره‌ای را در زندان سپری نمایند، از طرفی دیگر با توجه به این که زندان دربردارنده انواع مختلفی از مجرمین است، چه بسا زندان به عنوان کلاسی برای بزه‌کاران باشد تا این که طرق جدید بزه‌کاری را تعلیم ببینند. از این رو قوانین حقوق بشری، کار در زندان را به عنوان وسیله‌ای برای عبرت گرفتن مجرمان تدارک دیده است.

قوانین بین‌المللی همه اشکال کار در زندان را جزء کار اجباری محسوب نمی‌کنند، کار در زندان‌ها تا زمانی اجباری تلقی نمی‌شود که: اولاً کار تحت نظارت و کنترل یک نهاد دولتی باشد، ثانیاً، از زندانیان در نهادها و مؤسسات خصوصی برای استفاده شخصی بهره نبرند. البته طبق استانداردها و ملاک‌های سازمان بین‌المللی کار، با توجه به خصوصی شدن زندان‌ها، در برخی از کشورها از زندانیان می‌توان در مؤسسات خصوصی حتی بیرون زندان هم استفاده نمود. لکن باید طبق اصول و ضوابط سازمان بوده و حکومت مرکزی نظارت کامل را اعمال نموده و در برابر سازمان مزبور پاسخگو باشد (Report Of The Director-General, 2001, p 59).

منظور نمودن کار اجباری به دلیل نقض قوانین اجتماعی می‌تواند به عنوان یک مجازات در نظر گرفته شود؛ این رویه در بسیاری از کشورها وجود دارد. برای مثال در مالزی طی قراردادی فی مابین دولت و شرکتهای خصوصی محل کار و نیروی کار (معمولاً افراد آشنا به علوم و فنون روز) از طرف دولت و ماشین‌آلات و مواد اولیه و بازاریابی از سوی شرکتهای خصوصی بوده است. در این قراردادها که نیروی کار از زندانیان تامین می‌شود، افراد در حرفه و

جزای فرانسه تدوین شده بود، در ماده ۸، ضمن تقسیم‌بندی انواع مجازات‌ها، کیفرهای جنایی از درجه حبس موبد و موقت را توأم با اعمال شاقه پیش‌بینی نموده بود. طرز اشتغال به کار محکومین به موجب آیین‌نامه مصوب ۱۳۰۸ معین شده بود. کار اجباری محکومین به صورت به کار گماردن آنان به کارهای عملگی و کار در معادن سنگ، گچ و آهک و راه‌سازی و امثالهم بوده است، که می‌بایست این کارها، اعمال عام‌المنفعه بوده و از طرف دولت یا شهرداری انجام می‌شد (اردبیلی، ۱۳۹۲، www.lawgostar.com).

برای گماردن زندانی به کار اجباری، بدو، پاهای محکومین به حبس با اعمال شاقه را به وسیله زنجیر محکمی به وزن یک من که حداکثر طول آن سه چارک بود، به هم متصل می‌کردند و زنجیر را از ناحیه مچ به پای زندانی می‌بستند. سپس محکوم را به انجام کار عملگی یا بنایی یا کار در معدن سنگ مجبور می‌نمودند. بدین ترتیب، کیفر اعمال شاقه، نوعی کیفر و رنج مکمل سلب آزادی بوده است (ولیدی، ۱۳۷۶، ص ۱۵۶).

در ماده ۵۴ قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۵۲، حبس تأدیبی جایگزین حبس تعزیری گردید و کار زندانی به عنوان حقی برای زندانیان در نظر گرفته می‌شد. هر گاه اشتغال به کار زندانی، به نظر دادگاه یا به خواسته محکوم برای تأمین معاش خانواده زندانی و یا جامعه سودمند تشخیص داده می‌شد، دادگاه به زندانی اجازه اشتغال در زندان یا بیرون از آن را می‌داد. مطالعه حاضر کار در زندان را در نظام حقوقی ایران، البته با نگاهی بر اسناد بین‌المللی مورد بررسی قرار خواهد داد و به سوالات ذیل پاسخ می‌دهد: ۱- اهداف اشتغال به کار در زندانها کدام است؟ ۲- ماهیت حقوقی کار در زندان‌ها چیست؟ ۳- در قانون مجازات اسلامی و همچنین اسناد سازمان بین‌المللی کار چه مقرراتی برای کار در زندان مقرر شده است؟ ۴- کار در زندان از قانون تا واقعیت چگونه تحلیل می‌شود؟ و ...

اهداف اشتغال به کار زندانیان

به طور کلی قدیمی‌ترین هدف به کار گماردن زندانی به کار، همانا ارباب و ایجاد ترس در زندانی و افراد ناکرده بزه، برای جلوگیری از تکرار جرم می‌باشد. با گذشت زمان و پیشرفت‌های علمی، به تدریج توجه بیشتر به کار زندانی برای اصلاح و تربیت زندانیان در زمان تحمل کیفر در زندان و نقش مثبت کار زندانی به عنوان

سودان، زیمبابوه و اریتره کار زندانیان به عنوان مجازات تکمیلی برای زندانیان در نظر گرفته می شود (Report Of The Director-General, op, p 62).

ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی، کار برای زندانی را به نوعی حق تلقی می نمود. به موجب این ماده اشتغال به کار زندانیان به درخواست زندانی و با اجازه دادگاه صادرکننده حکم بود. در قانون مجازات مصوب سال ۱۳۷۰ این ماده حذف گردیده و چیز دیگری جایگزین آن نگردید. قانون مجازات مصوب سال ۱۳۹۲ نیز در این رابطه ساکت است. در حال حاضر ماده ۲ قانون سازمان زندان‌ها، ایجاد امکانات لازم در زمینه اصلاح، آموزش و اشتغال به کار زندانیان را به سازمان زندان‌ها واگذار نموده است. بر اساس مواد ۱۴۰ و ۱۴۵ آیین‌نامه، اشتغال به کار زندانی منوط به درخواست زندانی می باشد، در نتیجه کار کردن زندانی حق است. اما استثنائاتی بر این مورد قرار داده شده است. لذا امروزه، نگرش به کار زندانیان در حقوق ایران تلفیقی از حق و تکلیف است. در مواردی که صلاح دیده شود، برای برخی مجرمین به عنوان تنبیه به کار برده خواهد شد (ولیدی، پیشین، ص ۱۵۹).

کار در زندان به عنوان محکومیت در دادگاه صالح

فلسفه جایگزینی مجازات کار به جای حبس در گذشته و امروزه تا حدودی متفاوت است. از محکومین در سال‌های دور مانند یک برده بیگاری کشیده می شد و کرامت انسانی آنان پایمال می گشت، برعکس؛ امروزه این گونه کار اجباری در راستای حفظ شأن و عزت نفس مجرمین غیر خطرناک است. دلایل بکار گماشتن محکومین به شرح ذیل است: اول این که، بالا رفتن هزینه های نگهداری زندانیان اعم از هزینه ایجاد مکان‌های جدید و هزینه های جاری و هزینه های خدمات (امروزه بودجه قابل توجهی از قوه قضائیه در این راستا صرف می شود)؛ دوم این که، بوجود آمدن گسست و خلأ عاطفی در خانواده هایی که یکی از اعضای آن محکوم به حبس می گردد؛ سوم این که، زندان با برداشتن عده کثیری از بزهکاران و دارا بودن اوقات کافی برای یادگیری به نوعی مدرسه بزهکاری و انتقال تجربیات خلاف قانون به دیگر افراد است؛ چهارم این که کیفر زندان بنا به گفته محقق غربی آقای کوئیل اندریو: تصور این که گروهی با توسل به زور، رفتار گروهی دیگر را تغییر دهند فرضی خودخواهانه تلقی می شود. زیرا در این فرضیه اراده

رشته تحصیلی که در آن تخصص دارند به کار گرفته می شوند. این وضعیت از سوی سازمان بین المللی کار^۱ مورد ایراد قرار نگرفته است. به زندانیانی که در این مشاغل به کار گرفته می شوند حقوقی پرداخت شده و اگر فردی در آن شرکت نمی کرد نیز مجازاتی در پی نداشت (Ibid, p 61).

از نظر مقررات سازمان بین المللی کار، کار زندانیان باید طبق اصول خاصی باشد، برای مثال ساعات کار طولانی نباشد، فرد زندانی از نظر جسمی توان انجام کار محوله را داشته باشد، بهداشت کار رعایت شده باشد و نوع کار متناسب با شأن و جرم زندانی باشد. همچنین سازمان، کار اجباری برای زندانیانی که به خاطر داشتن عقاید سیاسی و مذهبی محکوم شده اند را منع کرده است (Ibid).

ماهیت حقوقی کار زندانیان

در خصوص مبنای کار زندانیان بین حقوقدانان کیفری و قانونگذاران اتفاق نظر وجود ندارد. برخی، مبنای اشتغال به کار زندانیان را تکلیف زندانی و برخی دیگر، حق زندانی می پندارند. اگر کار زندانیان به عنوان تکلیف نگریسته شود، بر اساس این نظریه وادار کردن زندانیان به حبس‌های بلندمدت، نه تنها موجب استقرار نظم و انضباط بهتر در محیط زندان و سهولت اداره زندان خواهد شد، بلکه با الزامی بودن کار، زمینه اصلاح و تربیت زندانی برای زمان خروج از زندان و بازگشت به اجتماع فراهم خواهد شد. قوانین کشورهایی مانند سوئد، هلند و فرانسه، کار زندانی را تکلیف زندانی قلمداد نموده اند (ولیدی، پیشین، صص ۱۵۸-۱۵۹).

برخی دیگر از علمای حقوق معتقدند؛ کار برای زندانیان باید به صورت نوعی حق برای این افراد در قانون پیش‌بینی و قلمداد گردد. در غیر این صورت هر گاه گماردن زندانیان به کار به صورت اجباری باشد، چون با اقبال عمومی زندانیان مواجه نخواهد شد، در نتیجه اجرای برنامه‌های حرفه آموزی و اصلاحی در زندان آن طور که باید و شاید فراهم نخواهد شد. با این استدلال اجباری بودن کار زندانیان مغایر با بازپروری مجرمین معرفی می نمایند.

در هر دو دیدگاه که مطرح گردید، کار اجباری برای زندانیان به عنوان مجازات مشدده به شمار نمی رود، اما متأسفانه مانند برخی دیگر از حقوق و آزادی‌های اساسی به عنوان مثال آزادی بیان در بسیاری از کشورها، از کار زندانی به عنوان تنبیه و عبرت‌آموزی زندانیان استفاده می گردد. در کشورهایی مانند کره شمالی، برمه،

1- ILO (International labor Organization)

آزاد دیگران نادیده گرفته می شود. (همان، ص ۱۱۹) و در آخر این که بکارگیری محکومین به کار با توجه به این که هیچ گونه هزینه ای برای جوامع ندارد سود سرشاری را برای جوامع به دنبال خواهد داشت و به قول اقتصاددانان معامله دو سر سود می باشد.

ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: دادگاه می تواند فردی را که به حد، قصاص یا مجازات تعزیری از درجه شش تا درجه یک محکوم کرده است با رعایت شرایط مقرر در این قانون متناسب با جرم ارتكابی و خصوصیات وی به یک یا چند مجازات از مجازات های تکمیلی محکوم نماید. در ادامه این ماده که ۱۵ نوع مجازات تکمیلی در نظر گرفته است، الزام به خدمات عمومی (بند د)، الزام به یادگیری حرفه، شغل یا کار معین (بند ز)، الزام به تحصیل (بند ژ) از مصادیق استثنائات کار اجباری محسوب می گردد.^۱

ماده ۸۴ این قانون محول نمودن خدمات عمومی رایگان را به محکوم در صورت رضایت وی مجاز دانسته است، همچنین در نکته سنجی دقیق و ریزبینانه مقرر نموده که می بایست ضوابط و مقررات قانون کار از جمله شرایط کار نوجوانان، محافظت های فنی و بهداشتی و ضوابط خاص کارهای سخت و زیان آور مراعات شود. بر اساس این ماده خدمات عمومی رایگان از ۲۷۰ ساعت شروع و تا ۱۶۰ ساعت بسته به درجه و نوع جرم امکان خواهد داشت. همچنین قانونگذار به فلسفه وجودی این نوع محکومیت ها نیم نگاهی داشته و مقرر نموده است که افراد شاغل روزانه به ۴ ساعت و افراد غیر شاغل به ۸ ساعت کار ملزم خواهند بود و در هر حال ساعات ارائه خدمت نباید مانع امرار معاش متعارف محکوم گردد. به نظر نگارنده این گونه نکته سنجی قانونگذار بسی جای امیدواری و بالندگی دارد و حتی به مراتب بالاتر از معیارهای مقرر سازمان بین المللی کار در این زمینه است. در فصل دهم قانون مجازات اسلامی که موضوع آن مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان (مجرمین) که در هنگام ارتكاب جرم پانزده تا هجده سال شمسی دارند) است را می توان حداکثر به ۷۲۰ ساعت خدمات عمومی رایگان محکوم نمود که البته نبایست ساعات ارائه خدمات عمومی بیش از چهار ساعت در روز باشد.^۲ البته همواره می بایست این نکته را مد نظر قرار داد که الزام ناشی از اصل قانونی بودن کیفر و قاعده تناسب واکنش اجتماعی با خطای ارتكابی، مقنن را وادار می کند تا میزان و مدت زمان اعمال مجازات را به دقت معین نماید. در ایران، بر اساس بند الف ماده ۱۷ لایحه مجازات اجتماعی مصوب ۱۳۸۴/۴/۸ میزان کار اجباری محکومین از ۴۰ تا ۴۸۰ ساعت متغیر است (معاونت توسعه قوه قضاییه، ۱۳۸۴، ص ۳۴).

در بند ۲ قسمت ج ماده ۲ مقاله نامه شماره ۲۹ سازمان بین المللی کار مقرر شده است: هر کار و خدمتی که در نتیجه محکومیت در دادگاه های صالح به محکومین تحمیل شود به شرط این که زیر نظر و تحت مراقبت مقامات عمومی کشور انجام گیرد و به اشخاص ثالث و شرکت ها و شخصیت های حقوقی یا بنگاه های خصوصی واگذار نشده باشد؛ از دیگر استثنائات کار اجباری است: این مورد را تدوین کنندگان مربوطه با فراغت خیال در مقاله نامه گنجانده اند. زیرا کاملاً منطقی بوده و خواست هر عقل سلیمی نیز این گونه است. این محکومیت یا ممکن است به صورت کار در زندان یا انجام کار اجباری در جامعه باشد. محکومیت در دادگاه ممکن است به صورت مستقل کار در بیرون زندان باشد، یا این که علاوه بر محکومیت به زندان به اعمال شاقه مانند کار اجباری محکوم گردد. در بسیاری از کشورها هر دو نوع از این مجازات ها اعمال می گردد. در کشور ما مجازات کار اجباری به صورت مجازات انفرادی اعمال نمی گردد و در مواردی خاص به عنوان مکملی برای مجازات اصلی اعمال می شود. اما با تأکیدات فراوان، مسئولین برای دوری از کیفر حبس محوری و اعمال مجازات های جایگزین و همچنین مقرر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به احتمال بیش از ۹۰ درصد از این پس شاهد استفاده قضات از مجازات های جایگزین حبس به خصوص کار اجباری به طور وسیعی

۱- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، روزنامه رسمی، شماره ۱۹۸۷۳، ۱۳۹۲/۳/۶.

۲- البته بر اساس ماده ۸۸ افرادی که در زمان ارتكاب جرم نه تا پانزده سال شمسی دارند طفل یا نوجوانان محسوب می گردند.

خواهیم بود. گفتنی است که قانونگذار در ماده ۷۰ قانون مذکور مقرر نموده که همراه با تعیین مجازات جایگزین می بایست مجازات اصلی نیز مشخص گردد تا در صورت تعذر اجرای مجازات جایگزین، مجازات حبس اعمال گردد.

خصوصی سازی زندان‌ها

ترقی صنایع زندان باعث به وجود آمدن اولین تلاش‌ها در زمینه خصوصی سازی شد. نخستین شکل خصوصی سازی زندان‌ها، نظام کار اجاره‌ای بود. در این سیستم، فرد باید در مناقصه‌ای شرکت می نمود، و در صورت کسب نظر موافق مسئولین، مالکیت موقت زندان را بر عهده و تقریباً کنترل زندان را به دست می گرفت. اجاره‌دار مسئول تهیه غذا، البسه و دیگر لوازم ضروری و نیز مسئول اجرای امور صنعتی در زندان بود. اجاره دار می توانست منافع خود را با صرف حداقل مراقبت و بیگاری بیش از حد از زندانیان به حداکثر برساند. اکثر زندان‌هایی که در دست اجاره دار بودند، از بیدارباش تا زنگ خاموش را شیفت کاری زندانیان قرار داده بودند (Report Of The Director-General, op, p 11).

با گذشت زمان و خصوصی سازی خدمات و برخی نهادهای دولتی، زندان‌ها نیز از این مقوله استثناء نبوده و خصوصی شدند. از آن جهت که اجحاف در حق زندانیان، بیش از پیش احساس می شد، لذا مقرراتی برای زندان‌های خصوصی تدارک دیده شد. یکی از این مقررات که تا حد زیادی می توانست در تزییع حقوق زندانیان به وسیله مالکین خصوصی کارساز باشد، بازرسی دوره‌ای از این گونه زندان‌ها به وسیله مأموران دولتی بود. سازمان بین المللی کار (ILO) مقامات داخلی هر یک از کشورهای عضو را ملزم به این کار نموده است، کار اجباری برای زندانیان دارای شرایط خاصی است، که عبارت‌اند از:

۱- محکومیت در دادگاه: کنوانسیون مقرر کرده که تحمیل کار اجباری فقط از سوی دادگاه ممکن است. در نتیجه مراجع غیر قضایی و مقامات اداری فاقد چنین صلاحیتی می باشند. دیگر این که، حتماً می بایست حکم را دادگاه صادر کرده باشد، لذا تا زمانی که فرد در بازداشت به سر می برد، یا این که مجازات جرم محرز باشد ولی حکم قطعی صادر نشده باشد، نمی توان وی را به کار اجباری واداشت.

۲- نظارت مقام دولتی: این شرط برای حفظ حقوق زندانیان از اجحاف مسئولین زندان و به خصوص اگر زندان خصوصی باشد ضرورت دارد. در زندان‌های دولتی وضعیت مشخص و یکی از مقامات دولتی هم برای نظارت بر کیفر مقرر شده و هم نظارت بر وضعیت زندانیان کفایت می کند. این افراد همچنین برای عدم به کارگیری زندانیان و محکومین برای مسئولین زندان و همچنین مقامات دادگاه نظارت خواهند داشت (Ibid, p 12).

کار زندانیان از قانون تا واقعیت

در راستای سیاست گذاری کلان قضایی در سال ۱۳۸۱، مجمع تشخیص مصلحت نظام، در بند ۱۴ بر بازنگری در قوانین در جهت کاهش عناوین جرائم و کاهش استفاده از مجازات زندان تأکید نموده است. در این راستا قوه قضائیه برای ایجاد اصلاحات در ساختار نظام قضایی کشور، برای اولین بار، انجام خدمات عمومی به عنوان مصداقی از موارد جایگزین حبس را پیش‌بینی نموده است. بر این اساس، انجام خدمات عمومی، مجازاتی است که بر اساس آن دادگاه محکوم علیه را موظف می کند تا با نظارت و کنترل مأمور مراقب، ساعات مشخصی، کار را در مدت زمان معین، بدون دریافت مزد به سود جامعه انجام دهد (خالقی، ۱۳۸۶، صص ۱۲۷-۱۲۵).

امروزه کار زندانی در ایران به طور مطلوبی انجام می شود. ساعات کار زندانی هر چند در آیین‌نامه امور زندان‌ها به صراحت پیش‌بینی نشده است اما ساعات کار و استراحت زندانیان در مؤسسات صنعتی و کشاورزی و خدماتی داخل یا خارج زندان با توجه به موقعیت محل و کیفیت کار از طرف رئیس موسسه مربوطه، تعیین و به مورد اجرا گذاشته می شود (دانش، ۱۳۶۸، ص ۳۳۳). به زندانیانی که به طور مداوم به انجام خدمات عمومی اشتغال دارند، مقرری ماهیانه

پرداخت می شود. در صورتی که زندانی از انجام وظایف محوله در داخل زندان خودداری کند، تنبیه انضباطی می شود (همان، ص ۳۳۵).

در حال حاضر کار اجباری برای زندانیان مواد مخدر و همچنین معتادان، برای تنبیه این افراد در اردوگاه‌های کار اجباری انجام می شود. بنابراین شرایط کار این افراد به احتمال زیاد از شرایط کاری که دیگر زندانیان دارند و بر اساس مقررات آیین‌نامه با آنان رفتار می شود، متفاوت است.

از نیمه قرن بیستم که روزبه‌روز جوامع صنعتی‌تر شدند، کار اجباری زندان در زمینه کشاورزی و صنعت قابل رقابت با شرکت‌های صنعتی نبودند، از این رو در زندان‌ها نیز به کارهای صنعتی رو آورده شد. برای مثال امروزه در زندان‌های امریکا از میزهای کوچک گرفته تا کمدهای فلزی، و از صنایع کوچکی مانند عینک تا صنایع بزرگی مانند تولید ماشین کمپرسی ساخته می شوند^۱. با این حال کشاورزی در زندان برای مصارف داخل زندان هنوز یکی از وظایف عمده در بسیاری از زندان‌های امروزی محسوب می شود (Report Of The Director-General، op، p 12).

به گزارش کمیته حقوق بشر در کره شمالی که یک نهاد دیده بان در واشنگتن امریکاست و در زمینه وضعیت حقوق بشر در کره شمالی تحقیق و تفحص می کند، زندانیان کشور کره شمالی، به خصوص زندانیان عقیدتی-سیاسی در بدترین شرایط کار اجباری به بیگاری وادار می شوند. بر اساس گزارش‌ها و مصاحبه‌هایی که از ۶۰ نفر از زندانیان آزادشده، به عمل آمده در اردوگاه‌های اجباری این کشور، شکنجه، بدرفتاری، سقط‌جنین اجباری و اعدام‌های گسترده رویه‌ای جاری است. در این کشور که مجازات‌های خانوادگی و دسته‌جمعی عملی رایج است، در صورت محکومیت یکی از اعضای خانواده، همه اعضای خانواده به اردوگاه کار اجباری فرستاده می شوند (مستندات وحشتناک از وضعیت کار اجباری زندانیان سیاسی، ۹۱/۱/۲۳، www.qudsonline.ir).

در پی مرگ کیم جونگ ایل رهبر سابق این کشور، صدها تن از افرادی که در مراسم خاکسپاری و سوگواری وی گریه نکرده بودند، به اردوگاه‌های کار اجباری فرستاده شدند. همچنین بنا به ادعای یک زن، وی به دلیل خواندن یک ترانه درباره کره جنوبی، به ظن ارتباط با همسایه جنوبی متخاصم، سال‌ها به کار اجباری محکوم شده بود. (همان)

نتیجه‌گیری:

کار زندانی از گذشته‌های دور تا کنون در اکثر جوامع وجود داشته است. لیکن در جوامعی به صورت غیر منصفانه و مخالف اصول بشر دوستانه و در جوامعی نیز تا حدودی موافق با موازین حقوق بشری بوده است. از آن روی که اعمال صرف مجازات حبس نه تنها در بازپروری و اصلاح مجرمین تاثیر چندانی ندارد و از سوی دیگر هزینه نگهداری زندانیان بسیار گزاف است و همچنین محیط زندان‌ها مستعد برای یادگیری بزه‌های جدید و امثالهم آماده است، بر همین اساس جوامع به سوی استفاده از کار زندانیان سوق داده شده‌اند.

در ایران نیز هر چند دیر ولی این امر ثابت شده است که کار زندانی نتیجه‌ی بُرد- بُرد برای طرفین خواهد داشت. اما باید توجه داشت که در این مقوله (کار زندانی) زمینه را برای بهره‌کشی و اعمال مجازات غیر قانونی علیه زندانی فراهم است و احتمال اجحاف نمودن در حق زندانی مسأله‌ای دور از ذهن نیست. از این رو مطابق اصول بشر دوستانه و قوانین بین‌المللی بایستی راهکارهای لازم برای جلوگیری از انحرافات احتمالی اندیشیده شود. دو حربه حیاتی و غیرقابل انکار عبارتند از: محکومیت زندانی به انجام کار توسط دادگاه صالح و دیگری نظارت دولت و یا ارگان‌های مربوطه. در نتیجه این راهکارها راه برای تضييع حقوق زندانیان تا حدودی بسته خواهد شد.

به جهت آن که در سالیان اخیر کار زندانی آن چنان که شایسته است، مورد توجه قرار نگرفته، لذا جای دارد که مسئولین امر توجهات لازم را در این مقوله مبذول نموده و مقررات لازم و مکفی را وضع نمایند.

۱- برای مثال در سال ۱۹۹۱ ارزش تولیدات کشاورزی زندان نگراس در محصول پنبه بالغ بر ۴۰ میلیون دلار بوده است.

منابع:

الف- کتاب و مقالات:

۱. اردبیلی، محمدعلی، کار در زندان و نقش آن در بازپروری زندانیان، سایت تخصصی حقوق، www.lawgostar.com، تاریخ مراجعه ۱۳۹۲/۱/۶
۲. ولیدی، محمد صالح، پیامدهای حرفه آموزی و اشتغال به کار زندانیان، فصلنامه دیدگاه های حقوقی، شماره هشتم، ۱۳۷۶.
۳. معاونت توسعه قوه قضاییه، لایحه مجازات های اجتماعی، مجله قضاوت، شماره ۳۳، مرداد و شهریور ۱۳۸۴.
۴. خالقی، ابوالفتح، کار به جای زندان، فصلنامه حقوق و علوم سیاسی، شماره ۳، ۱۳۸۶.
۵. دانش، تاج زمان؛ حقوق زندانیان و علم زندان ها، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸
۶. مستندات وحشتناک از وضعیت کار اجباری زندانیان سیاسی، www.qudsonline.ir، ۹۱/۱/۲۳.

ب- قوانین:

۷. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
۸. قانون کار مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۶۹.
۹. مقاله نامه شماره ۲۹ سازمان بین المللی کار.
10. Report Of The Director-General , Stoping Forced Labour, International Labour Office ,2001.
11. Goycelyn M. Pollock, prisons today and tomorrow, Oxford University Press , 2006.

